

KÖNYVISMERTETÉS

Peter Coe: Media Freedom in the Age of Citizen Journalism

Cheltenham, Elgar, 2021, vii + 308 oldal,
ISBN 9781800371255

KOLTAY ANDRÁS*

Peter Coe könyve a médiaszabadság gyakran emlegetett jogi fogalmának alapvető elemeit kísérli meg azonosítani, tekintettel a média legújabb kori technológiai fejlődése által a nyilvánosság szerkezetében előidézett változásokra. A médiaszabadság fogalma a modern demokráciák *sine qua non*ja, jogászok, politikusok, közéleti emberek, érdeklődő állampolgárok által közhelyeszerűen emlegetett, látszólag mindenki által jól ismert tartalommal bíró jogi kategória. Megkérdőjelezhetetlen igazságnak fogadjuk el, hogy a médiaszabadság léte, alkotmányos védelme és az egyes államok általi biztosítása a demokrácia elengedhetetlen feltétele. De – ahogy John Stuart Mill fogalmazott – a már megtalált igazságok is rászorulnak a kritikára és a megkérdőjelezésre, annak érdekében, hogy ne kövüljenek „halott dogmává”.¹ Világosnak és jól ismertnek feltételezett tartalma miatt a médiaszabadság elvi alapvetéseivel, tartalmi elemeivel kevesebb tudományos elemzés, kutatás foglalkozik, mint a szabadság korlátainak meghatározásával. Coe könyve e tekintetben is fontos, mert nemcsak a címében is szereplő „állampolgári újságírás” (*citizen journalism*) kérdéseinek és a médiaszabadság jogrendszerek által hagyományosan alkalmazott fogalma kiterjesztési lehetőségeinek vizsgálatával fáradozik, hanem a médiaszabadság szilárdnak vélt alapvetéseit is részletesen vizsgálja. Alaptétele, hogy a hagyományos (professzionális) újságírók és média már nem tekinthetők a médiaszabadság kizárólagos jogosultjainak, a jogosultak körébe be kell venni a rendszeresen vagy akár csak alkalmanként újságírói vagy ahhoz hasonló tevékenységet végző állampolgárokat is. E polgárok különböző – jellemzően online elérhető – tartalmak előállítására és közzétételére révén a nyilvánosság aktív szereplőivé váltak, akik hozzájárulnak a közügyek megvitatásához, a hatalom visszaéléseinek felfedezéséhez, a vélemények sokszínűségéhez, ezért nincs kellő indok arra, hogy megtagadjuk tőlük a médiaszabadság jogának gyakorlását, az e jogosultság által biztosított lehetőségeket. Azonban Coe szerint ezeket kizárólag a közügyekkel foglalkozó állampolgári újságírók számára indokolt biztosítani.

* Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem; műhelyvezető, Mathias Corvinus Collegium.

¹ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég, 1994, 36–38.

Ha a médiaszabadság hatálya alá vonjuk a nem professzionális újságírókat is, akkor teljes komplexitásában fel kell mérnünk ennek következményeit. Coe a hagyományos európai megközelítés nyomvonalán indul el, és a médiaszabadságot az általános szólásszabadságtól elválasztható, önálló jognak tekinti. Eszközjellegű, ilyenképpen a demokratikus nyilvánosságot szolgálja. A médiaszabadság jogából fakadóan a médiát és az újságírókat többletjogok illetik meg. Ezek lehetnek az állami szervektől önkorlátozást elváró védelmi jogok (mint a média függetlenségének tiszteletben tartása, a házkutatásokkal szembeni védelem és a nyomozati eljárás korlátozása, a források anonimitásának biztosítása), valamint a média mozgásterét növelő pozitív jogok (mint a közérdekű információhoz való hozzájutás joga, a sajtótájékoztatókra vagy a bírósági tárgyalásokra, más elzárt helyekre való belépés lehetősége, az újságírók biztonságának állam általi garantálása). A kötet az Európában legszélesebb körben elfogadottnak számító – bár a jogi szabályozásban nem feltétlenül általánosan érvényre jutó – társadalmifelelősség-elméletre alapozza a média szabadságának védelmét, amely szerint (összhangban annak eszközjellegével) a médiának közérdekű feladata és így felelőssége is van a társadalom felé a megfelelő tájékoztatás, az információk összegyűjtése és közzététele, valamint a sokszínű vélemények megismertetése tekintetében.²

A média tehát eszerint „kötelezettségekkel és felelősséggel” rendelkezik szabadsága gyakorlásakor. Ez a megfogalmazás szerepel a szólás- és a médiaszabadság értelmezésében nemzetközi szinten jelentős szerepet játszó két dokumentumban, az Emberi Jogok Európai Egyezményében (EJEE, 10. cikk 2. bekezdés) és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (19. cikk 3. bekezdés). Az EJEE betartása felett örökös Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a kötelezettségeket egyértelműen a médiára vonatkoztatva értelmezi,³ az egyéni megszólaló esetében pedig azokat nem hangsúlyozza.⁴

Coe álláspontja szerint a médiának a köz érdekében kell eljárnia, a nyilvánosság tájékoztatását kell céloznia, és a mások jogait is figyelembe vevő, professzionális magatartási normákat kell követnie, aminek fejében a közérdekű tájékoztatást megvalósító tartalmak esetében többletvédelem illeti meg a szólásszabadság gyakorlójához vagy a közérdekű tájékoztatásban részt nem vevő többi médiumhoz képest. Elméletének középpontjában a közügy és a közérdek fogalma áll, mivel a médiának a társadalom iránti felelősségét elfogadva kizárólag a demokratikus működés szempontjából releváns tartalmak élvezhetik a médiaszabadság védelmét. A celebritásokról szóló bulvárhírek nem tartoznak ebbe a körbe, de a közéleti szereplők magánéletének eseményei bírói mérlegelés alapján beletartozhatnak. Az elhatárolás nem egyszerű, de a nyugati demokráciákban e tekintetben gazdag esetjog áll rendelkezésre és biztosít megfelelő támpontokat. Coe gondolkodásának másik centrális eleme a média jóhiszeműségének, megfele-

² Az alapvetéseket lásd Robert D. LEIGH (szerk.): *A Free and Responsible Press: A General Report on Mass Communication: Newspapers, Radio, Motion Pictures, Magazines, and Books*. Chicago, University of Chicago Press, 1947 és Theodore PETERSON: *The Social Responsibility Theory of the Press*. In Fred S. SIEBERT – Theodore PETERSON – Wilbur SCHRAMM: *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Urbana, University of Illinois Press, 1976, 73–103.

³ *Sunday Times v. the United Kingdom*, no. 6538/74, 1979. április 26-i ítélet; *Observer and Guardian v. the United Kingdom*, no. 13585/88, 1991. november 26-i ítélet; *Jersild v. Denmark*, no. 15890/89, 1994. szeptember 23-i ítélet [GC].

⁴ Jan OSTER: *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015, 36.

lő magatartásának fontos szempontként való számbavétele. A közügyről beszámoló, tisztességesen eljáró, a szakmai etikai normákat nem sértő újságíró és médium a médiaszabadság teljes erejű védelmére jogosult, legyen szó akár a *New York Times* szerkesztőségéről vagy egy magányos bloggerről.

A kötet értékes hozzájárulása az évtizedek óta tartó – és 2011-ben a *News of the World* botrány⁵ hatására fellángoló – brit vitához az utolsó fejezetben részletesen kifejtett szabályozási javaslat. Eszerint Coe nem támogat általánosan kötelező sajtószabályozást és ahhoz kapcsolódó erőteljes szankciórendszert – amely kényszerítő erővel vonná a hatálya alá az állampolgári újságírókat is –, helyette törvénnyel alátámasztott és erőteljes ösztönzőkkel megtámogatott rendszert tartana ideálisnak. Kiforrzott elképzelései mindenképpen alkalmasak arra, hogy további akadémiai és közéleti viták tárgyát képezzék.

A továbbiakban néhány olyan felvetést szeretnék tenni, amely némely ponton továbbgondolásra kívánja sarkallni a szerzőt és mindazokat, akik a kötet olvastán a médiaszabadság lehetséges tartalma és szabályozása felőli gondolkodásukhoz új impulzusokat kaptak.

A médiának a médiaszabadság jogából fakadó és az általt biztosított jogosultságaival szembeállítható kötelezettségei léte megkérdőjelezhető. Bár a társadalmi felelősségvállalás elmélete és számos bírósági, alkotmánybírósági ítélet vagy az EJEB esetjoga is hivatkozik a média kötelezettségeire, valójában ilyen, ténylegesen létező konkrét jogi kötelezettségek csak nehezen azonosíthatók az egyes jogrendszerekben. A társadalmifelelőség-elmélet nem is állítja azt, hogy valamennyi médiaterméknek a közérdeket kell szolgálnia, csupán a médiaszabadság kettéválasztását javasolva többletjogokat adna azoknak, amelyek a közéleti tájékoztatásban való részvételt vállalják. A közéleti tartalmakat valóban fokozottabb védelemben részesítik a bíróságok, de ez a tartalom jellegéből, nem pedig a beszélő személyéből fakad, azaz a médiának nincs többletjoga más beszélőkhöz képest, ahogyan többletkötelezettségei sincsenek. Ez a többletvédelem pedig – például a rágalmazási vagy a magánszféra-védelmi eljárásokban – már most is megillet minden beszélőt, nem csak a hagyományos médiát.

A média kötelezettségeire az egyetlen igazán jó példa a csaknem valamennyi európai jogrendszerben érvényesülő válaszadáshoz való jog.⁶ Ez valamennyi EU-tagállam jogrendszerében megtalálható,⁷ de más hasonló, a médiát és újságíróit közvetlenül kötelező szabály, amely a médiára általánosan vonatkozó kötelezettséget írta elő a közérdek szolgálata érdekében, nem létezik. Eltérő a helyzet a médiaszolgáltatások (a műsorszolgáltatás: a televíziók, a rádiók és részben a lekérhető médiaszolgáltatások) szabályozása esetében, ahol a kiegyensúlyozott tájékoztatás, a tények és a vélemények szétválasztása, a helyi hírek közlése, az európai és a nemzeti gyártású műsorok megfelelő aránya is előírható. De az állampolgári újságírásra a médiaszolgáltatások szabályozása analógiaként nem lehet alkalmazható.

⁵ A botrány nyomán született, a kormányzat számára készített jelentést lásd Leveson Report, <https://bit.ly/3xTmE4v>.

⁶ Kyu HO YOUM: The Right of Reply and Freedom of the Press: An International and Comparative Perspective. 76(4) *George Washington Law Review* (2008) 1017–1064.

⁷ Lásd pl. loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse (francia sajtótörvény) 12–13. cikk; Disposizioni sulla stampa, legge 8 febbraio 1948, n. 47 (olasz sajtótörvény) 8. szakasz; Nederlands Burgerlijk Wetboek (Hollandia polgári törvénykönyve) 6:167. szakasz.

Ahhoz, hogy a jogi felelősség elkerülhető legyen, a média magatartása, jóhiszemősége, gondos eljárása a jogalkalmazó szerv által vizsgálható, például személyiségvédelmi ügyekben. A Reynolds-döntésben megfogalmazott tíz tételből álló ellenőrző lista jó példa erre.⁸ A gondos eljárás azonban nem tekinthető a média kötelezettségének, igaz, a felelősség alóli mentesüléshez vezethet (például valótlan tényállítások közzététele esetén). Az újságírói etikai mércék, amelyeket önszabályozási kódexekben, etikai szabályzatokban fektetnek le, közvetett módon szintén beszivároghatnak a bíróságok döntéseibe. Erre példa a *Stoll v. Switzerland* ügy, amelyben az EJEB a bizalmas információk megszerzésének módját, a cikk formáját, hangütését és célját is figyelembe vette döntésében, és így utasította el az EJEE 10. cikke megsértésének megállapítására irányuló kérelmet.⁹ De ezek az etikai mércék és azok betartása nemcsak a profi újságírók, hanem a bloggerek és a közösségi média felhasználói számára is biztosíthatnak kedvezményeket, igaz, a joggyakorlat e tekintetben lehet nyitottabb, és a hagyományos média szereplőin túl, messzebbre is tekinthet. Az általános etikai mércék vagy a jóhiszeműség elvárása nem szükségszerűen csak hivatásrendi kódexekben rögzítve lehet érvényes vagy erkölcsi normaként azonosítható.

Ha azonban a médiaszabadság teljes erejű védelmének feltételeként olyan kötelezettségeket várunk el a médiától, mint például a pontosság, a kiegyensúlyozottság, a sokszínűség stb., akkor világossá válna, hogy e döntések bíróságok vagy más jogalkalmazó szervezetek általi megítélése a média autonómiáját veszélyeztetné. Ennek oka nem elsősorban magukkal a követelményekkel szembeni elvi megfontolásokban rejlik: senki nem emelhetne elvi kifogást az ellen, hogy a médiától a tisztességes, sokoldalú, pontos tájékoztatást elvárjuk. De a jogrendszer egésze úgy van kialakítva, hogy ezek elsősorban morális, és nem feltétlenül jogi kötelezettségek lehetnek. A közérdeket szolgáló újságírás megítélése és elválasztása más tartalmak előállításától nagy hatalmat adna a bíróságok vagy egy önszabályozó testület kezébe.

A közéleti diskurzus előtérbe helyezése és a médiaszabadság teljes erejű támogatásának fenntartása azon médiumok számára, amelyek részt kívánnak venni abban, ellentmondásos helyzetet teremt. Ha a médiaszabadság csak a közéleti tartalmakkal kapcsolatban gyakorolható teljes erővel, az azt jelenti, hogy a jogrendszer különbséget tesz aközött, ami a közönséget érdekli és ami „fontos”. Másképpen: a médiaszabadság a médiát abban segíti, hogy megmutassa a közönségnek, amit annak tudnia kell, és nem csupán azt, amit tudni akar.¹⁰

A közéleti diskurzus keretei biztosan tágabbak, mint a politikához közvetlenül kapcsolódó vagy a demokratikus eljárásokban született döntések meghozatalához szükséges beszéd. Nehezen lehetne konszenzusra jutni abban, mi tartozik tételesen a közéleti diskurzusba, pontosabban hol húzódnak annak határai, a bulvárhírek vajon beleférnek-e, vagy a „közéleti szereplő” kategóriáját csak a politika és a szűkebben vett közélet számára szabad fenntartani. Vagy bízzuk rá magára a médiára, hogy eldöntse, miről szükséges a nyilvánosságot tájékoztatnia? Ha aszerint határozzuk meg a közéleti kérdések körét, hogy a média szerint mi a hírértékű, akkor csapdába kerülünk: a média saját magát fogja a legalkalmasabb döntéshozónak tekinteni, így a közéleti

⁸ Reynolds v. Times Newspapers Ltd. [2001] 2 AC 127.

⁹ Stoll v. Switzerland, no. 69698/01, 2007. december 10-én hozott ítélet, 140-152. bek.

¹⁰ Jan OSTER: Theory and Doctrine of „Media Freedom” as a Legal Concept. 5(1) *Journal of Media Law* (2013) 74-77.

kérdések körét az általa fontosnak tartott ügyekkel azonosíthatja, ez pedig hátrányos következményekkel járhat például a tájékoztatási tevékenységére és a magánszféra védelmére nézve is.¹¹

Elvben természetesen elképzelhető a jelenlegitől eltérő megoldás, akár olyan, amely a média számára valós kötelezettséget ír elő a közéleti kérdések bemutatására, arra az esetre, ha a médiaszabadság áldásaiból részesülni akar. Eszerint azok a médiumok, amelyek ezt nem vállalják, nem élvezhetik a médiaszabadság – az általános szólásszabadsághoz képest – kiemelt védelmét.¹² Ez azonban veszélyes terep: bár a média további tartalomszabályozása elkerülendő, valójában már önmagában az, hogy a „közéleti” és a „nem közéleti” tartalmak között a bíróságoknak különbséget kell tenniük, nem lenne más, mint közvetett tartalomszabályozás.

A média számára az európai jogrendszerek számos többletjogot biztosítanak, ezek közül az Egyesült Királyság jogrendje által ismerteket Coe részletesen bemutatja. Egyes jogrendszerek bizonyos szabályai – mint például a forrásvédelemről szóló brit törvény¹³ – már eleve általános megfogalmazásúak, nemcsak a médiát védik, hanem bárkit, aki a nyilvánosság elé lép és közzéteszi véleményét. Ez nem indokolhatatlan megközelítés, hiszen a közvélemény tájékoztatását nemcsak a média, hanem az egyéni megszólaló is képes lehet ellátni. A legtöbb előjogot biztosító szabály azonban utal a médiára vagy az újságírókra. Ebben az esetben pedig a bíróságoknak kell dönteniük arról, kit tekintenek az adott szabály hatálya alá tartozónak: csak a professzionális médiát, illetve újságírókat, esetleg az amatőröket is, egészen akár a magányos bloggerekig vagy a közösségimédia-felhasználóig, ha egyébként rendszeres tájékoztató tevékenységet végeznek az általuk elérhető felületeken. Coe felfogásában a következetes értelmezés az lenne, ha csak azok az újságírók gyakorolhatnák az egyes többletjogokat, akik a közérdekű tájékoztatás feladatát látják el, ellenben oda tartozónak kell tekinteni a közügyekben megnyilvánuló állampolgári újságírókat is. Ez a megközelítés következetes, ám a jogrendszerek egyelőre nem szűkítik le ilyen módon az újságíró fogalmát, így a többletjogok gyakorlása is részben szélesebb, részben szűkebb kör számára biztosított (valamennyi hagyományos médium lehet jogosultja, azonban a nyilvánosság többi szereplője e jogokat nem gyakorolhatja).

Erre a szűkítésre – a többletjogok exkluzivitásának biztosítására a professzionális, hagyományos média számára – jó okok hozhatók fel. Ha a nyilvánosság bármely szereplője számára biztosítjuk a többletjogok gyakorlását, akkor e jogokkal könnyedén vissza is lehet élni, elnehezítve a bűncselekmények felderítését (például a forrásvédelem vagy a házkutatással szembeni védelem alkalmazásával) vagy telezsúfolva a tárgyalótermeket és sajtótájékoztatókat (ha a közügyekről írni kívánó közösségimédia-felhasználók is bemehetnének oda). Ha „bárki”, azaz potenciálisan a nyilvánosság bármely szereplője hivatkozhat e jogokra, akkor a többletjogok jellege átalakul, és azok általánosan érvényesülő jogokká válnak. Ennek pedig részben természetes, részben pedig a közérdeket (a bűnüldözést, a magánjogi jogérvényesítés lehetőségét vagy a közintézmények működési rendjének biztosítását) védeni kívánó akadályai vannak.

¹¹ Lásd pl. Amy GAJDA: *First Amendment Bubble: How Privacy and Paparazzi Threaten a Free Press*. Cambridge, Harvard University Press, 2015.

¹² Herdís ÞORGEIRSDÓTTIR: Journalism Worthy of the Name: An Affirmative Reading of Article 10 of the ECHR. *22(4) Netherlands Quarterly of Human Rights* (2014) 601–622.

¹³ Contempt of Court Act 1981, 10. szakasz.

Végezetül néhány szó a Coe által javasolt szabályozási megoldásról. Az erős ösztönzőkkel bíró, de nem általánosan kötelező szabályozás a médiára vonatkozóan olyan megoldás, amelyet egyszer valóban érdemes lenne kipróbálni. Az állam és a piac ilyen szimbiózisa és egy szabályozási rendszer törvények általi megtámogatása valójában már nem is az önszabályozás, hanem a társszabályozás körébe tartozik (az állami szervek és az iparági szereplők közös erőfeszítéséből megvalósuló szabályozás, amely ötvözi a tisztán jogi és az önszabályozás rendszerét).

Nyomokban, egyes európai országokban, már ma is felfedezhető hasonló. Mindazonáltal a Coe által vizsgált kérdésekben a társszabályozási rendszer alkalmazása Európában nem jellemző. Ennek fő oka az lehet, hogy az egyes jogrendszerek az állami szervek ilyen korlátozott szerepvállalását a szabályozásban már a médiaszabadságba való túlzott beavatkozásnak tekintik. Társszabályozásnak tekinthető a szerző által is említett dán és ír szabályozásban lefektetett rendszer. A dán sajtótanács (*Pressenævnet*) előírhatja a kiadóval szemben etikai standardok megsértése miatt hozott marasztaló döntésének kötelező közzétételét az érintett sajtótermékben, míg a bíróság bírságot vagy börtönbüntetést szabhat ki akkor, ha a sajtótermék kiadója elmulasztja közzétenni azt.¹⁴ Az ír önszabályozó testület döntésével kapcsolatban a bíróságoknak nincsen ilyen jogkörük, de a bíróságok rágalmozási ügyekben fontos szempontként figyelembe vehetik, ha a kiadó az önszabályozó szervezet tagja és az az által előírt szabályoknak megfelelően működik, a részvételt tehát törvény ösztönzi.¹⁵

Egy általános, egy-egy lehetséges kedvezményhez képes jóval átfogóbb ösztönzési rendszer megfontolandó gondolat. Azonban a sajtószabályozás kérdéseit átfogóan tárgyaló Paul Wragg egyértelmű konklúziója szerint csak a kiadóktól személyi összetételében és finanszírozásában független, a kiadókra nézve kötelező – törvényen alapuló –, érdemi szankciókat kiszabni képes szabályozási megoldás lehet valóban független és hatékony, ezt pedig a tisztán jogi szabályozást választó, valamint esetleg még az állam szoros felügyelete mellett működő társszabályozási rendszerek lennének képesek teljesíteni.¹⁶

Coe kötete értékes hozzájárulás a demokrácia egyik fontos, örökzöld résztémájához. Nem téved abba a csapdába, hogy az új technológiák hatására alapjaiban kétségbe vonja a korábbi jogi doktrínák, szabályok és gyakorlatok érvényét és jelentőségét. Finom empátiával igyekszik ötvözni a médiaszabadság több évszázados alkotmányjogi hagyományát a nyilvános szférának a mindennapjaink részévé vált, földcsuszamlásszerű paradigmaváltásával. Sokat és hosszan fog-nak még vitatkozni a médiaszabadság és a médiaszabályozás kérdéseiről Európában; e viták, beszélgetések, eszmecserék színvonalát biztosan emelné, ha résztvevői tanulmányoznák az e kötetben foglaltakat.

¹⁴ Bekendtgørelse af medieansvarsloven, lov nr. 1719 af 27. december 2018 (dán törvény a média felelősségéről) 43., 49. cikk, 53. cikk 2. bek.; Lara FIELDEN: A Royal Charter for the Press: Lessons from Overseas. 5(2) *Journal of Media Law* (2013) 175–176.

¹⁵ Ír Defamation Act 2009, 26. cikk.

¹⁶ Paul WRAGG: *A Free and Regulated Press*. Oxford, Hart, 2020, 255–277. Figyelemre méltó, hogy Coe Wragg professzor PhD-hallgatójaként szerzett tudományos fokozatot, és doktori disszertációját formálta monográfiává. Olvasója néha óhatatlanul arra gondol, milyen szívesen behallgatott volna a témába vágó beszélgetéseikbe, tekintettel a nézeteik közötti különbségekre.